

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію КОХАН Роксоляни Андріївни «Поетологічна парадигма радості у світовій літературі про дітей кінця ХХ – початку ХХІ ст. (на матеріалі творів Юстейна Гордера, Джонатана Фоера, Анни Гавальди)», представлена на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.04 – література зарубіжних країн

Дисертація Р.А.Кохан, представлена на розгляд наукової спільноти, являє собою досить незвичне явище у сучасному українському літературознавстві, причому саме концептуальна оригінальність дослідження значною мірою визначає його актуальність. Адже в ньому крізь естетичну призму переломлюється одне з найбільшіших екзистенційних питань сьогодення: яким чином людина кризової доби, що гостро відчуває (якщо й не завжди усвідомлює) трагедійність буття, може, попри об'єктивні та суб'єктивні перешкоди, все-таки радіти життю, без чого воно втрачає сенс? При цьому філософсько-літературознавчий експеримент проводиться авторкою в екстремальному режимі – людина як вид постає в обраних для аналізу текстах у своїй дитячій/підлітковій іпостасі, що означає, з одного боку, внутрішньо притаманну цьому вікові склонність до радісного (с)прийняття буття, а з другого – до гранично інтенсивного переживання неминучих порушень гармонійної картини світобудови. Спільною рисою творів, на яких зосереджено увагу дослідниці, є розбудова поетики радості на тлі подієвого драматизму чи навіть трагізму, що робить їх напрочуд суголосними світовідчуттю наших сучасників. Як добре розуміють і письменники, і дисертантка, феномен радості у дисгармонійному світі неминуче постає парадоксом. Увага до цього аспекту прози Гордера, Фоера, Гавальди, який ще не ставав об'єктом спеціального вивчення, разом із запропонованою теоретичною матрицею забезпечує роботі необхідний ступінь наукової новизни.

Отже, у зоні зацікавлення дослідниці опиняються два концепти широкого семантичного діапазону – «радість» та «дитинство». Саме в точці їхнього перетину на теренах літератури і відбувається її аналітико-інтерпретаційна діяльність. Такий подвійний фокус ускладнює завдання, що постають у ході

дослідження, бо кожна з названих категорій потребує певних пояснень та історичних коментарів, які мають передувати власне літературознавчому аналізу. Багатолікість предмету дослідження, котрий вимагає крос-дисциплінарного підходу, виявляє себе, зокрема, у солідній науково-теоретичній базі, презентованій у Вступі до дисертації, матеріалізованій у її тексті та підверджений списком літератури, який налічує понад триста джерел, причому не лише історико- чи теоретико-літературного характеру, а й належних до таких галузей, як філософія, соціологія, психологія. Поставивши собі за мету концептуалізувати поняття «радості» як однієї з домінант літератури про дітей рубежу ХХ – ХXI століть через аналіз поетикальних та рецептивних стратегій його втілення (с.22), авторка свідомо встановлює високу дослідницьку планку, що засвідчує її наукову сміливість. В цілому, можна говорити про значні успіхи молодого вченого на шляху до цієї амбітної мети, хоча сама її складність унеможливило будь-які остаточні відповіді чи категоричні твердження.

Перший розділ розвідки – «Концептуалізація радості й дитинства: історико-літературний контекст» – виявився вельми інформативним і насиченим різноманітним матеріалом. Починається він з історико-філософського екскурсу, що має на меті простежити еволюцію розуміння радості як зasadного антропологічного чинника упродовж століть; далі йде розлоге обґрунтування теоретико-методологічних підвалин дослідження, де доводиться слушність застосування у роботі напрацювань герменевтичної, феноменологічної та рецептивної шкіл.

До безперечних досягнень роботи слід віднести, на мою думку, ретельне та вдумливе опрацювання величезного корпусу праць, від античності до сьогодення, в яких найрозумніші мислителі різних епох намагалися спіймати майже невловиму, але таку ждану Синю Птицю – радість, вмістивши її у клітку чітких дефініцій. У дисертацію, наче верхівка айсбергу, ввійшла лише невелика частка цієї суми знань, тоді як її основний масив склав окремий посібник, який, без сумніву, стане у пригоді гуманітаріям різних профілів. Не може не тішити ґрунтовність підходу дослідниці, яка накреслює траєкторію спроб теоретичного

осмислення радості від Демокрита до метрів постнекласичної філософії та науки. Водночас, у фіналі захопливої подорожі «лабіrintами радості» мені бракує сформульованого авторкою робочого визначення цієї категорії, яке працює у координатах саме цього дослідження. Так само бажаним був би активніший інтелектуальний обмін між викладеними на початку історико-філософськими положеннями та практикою аналізу й інтерпретації текстів, реалізованою у наступних частинах дисертації.

На жаль, категорії «дитинство» пощастило набагато менше, оскільки її концептуалізації у роботі практично не відбувається. Хоча в роботі наявний місткий аналіз дискусій щодо співвідношення та взаємного накладання понятійних кіл «дитина» і «література», і об'єкт дослідження доказово легітимізується на сс. 45-50, все-таки, як на мене, варто було приділити бодай мінімальну увагу становленню категорії «дитинства» як культурно-соціального конструкту в діахронії. Принаймні, доречною була б згадка про історико-культурологічні праці Філіпа Арьеса, програмну збірку «Історія дитинства» під редакцією Ллойда де Мауза (1974) або про дослідження Е.Еріксона щодо вікових змін у процесі формуванні ідентичності. Видаеться, що звернення до доробку цих та інших науковців збагатило б дослідницьку палітру дисертантки під час безпосередньої роботи з текстами. Крім того, прописування історичної детермінованості бачення дитинства сприяло б точнішому фіксуванню того моменту на вісі часу, коли відбулася його доленосна «зустріч» з концептом радості – адже дитинство асоціювалося з радістю зовсім не завжди. З урахуванням обмеженості обсягу кандидатської дисертації, цей матеріал можна було б включити до її складу за рахунок скороченого викладу певних теоретико-літературних постулатів (наприклад, замість детального обговорення термінів «парадигма» або «художня модель», широко вживаних у сучасній науці, достатньо було вказати на ті значення, в яких вони фігурують у тексті роботи).

Наприкінці розділу авторка поєднує аркою своєї уяви два тексти, написані на початку двох століть («Поліанна» Е.Порттер та «Світ Софії» Ю.Гордера), щоб продемонструвати тяглість і водночас флюктуаційність традиції конструювання

«наративів радості». Можна зрозуміти її прагнення до створення симетричної схеми, але твердження про те, що саме «Поліанна (1913) містить «літературно-художні витоки концепту «радість» у світовій літературі» (с.50), викликає сумніви як невиправдано широке і спірне. По-перше, слід було конкретизувати сегмент світової літератури, про який йдеться, а саме твори, де протагоністами виступають діти. По-друге, навіть після такого уточнення, потребує пояснення позиціонування роману Е.Портер як першопочатку розвитку «радісної» парадигми. Щоправда, авторка дещо коригує усталений погляд на твір, який сучасна академічна історія літератури США відносить виключно до т.з. літератури патоки, характеризуючи його як «нудну історію про абсолютно ідеальну в усіх відношеннях, щасливу дівчинку з райдужним поглядом на світ». Відповідний підрозділ дисертації натомість пропонує інший кут зору, надаючи розгалужену класифікацію оприявлених у романі різновидів «радості». І все-таки, виникає питання, чому за точку відліку береться саме «Поліанна», а не твори про дітей хоча б Ч.Діккенса, М. Твена, Л.Олкотт, де як одна з мистецьких фарб діє і поетика радості, хоча, можливо, не артикульована з такою дидактичною прямолінійністю, як у Е.Портер.

Наступні два розділи, присвячені, відповідно, образно-стильовим домінантам та рецептивним стратегіям, що їх застосовують Гордер, Фоер та Гавальда, приступають до тих самих творів з різних методологічних позицій, демонструючи здатність авторки до уважного і тонкого прочитання текстів у наміченій нею теоретичній перспективі. На мій погляд, у другому розділі у більшості випадків слушно визначені смислові центри, літературознавчий аналіз яких виконаний із впевненою професійністю. При цьому з поля зору авторки ніколи не зникає глобальна концепція роботи, якій підпорядкований весь хід дослідницької думки. Так, для повісті Ю.Гордера «У дзеркалі, у загадці» з огляду на сюжетну (та екзистенційну) ситуацію юної геройні, яка вмирає від невиліковної хвороби, цілком логічним видається наголос на часопросторі передріздвяного дому як локусу осягнення нею вищої радості напередодні розставання з земним світом. У спеціальній розвідці можна докладніше зупинитися на функції, що її

виконує у творі топос дзеркала, поширений у сучасних культурологічних розмислах. Трохи дивує відсутність у цьому підрозділі згадки про шекспірівську «Бурю» у зв'язку з іменем ангела – Аріель; адже інтертекстуальний коментар міг би поглибити його інтерпретаційний вимір.

Закономірним є акцент на пам'яті як смисловому ядрі художнього оформлення дискурсу радості у романі Ю.Гордера «Помаранчева дівчинка», де віртуальний простір спілкування протагоніста з померлим батьком вибудовується з «цеглинок», що є носіями пам'яті, – листа, світлин, червоної дитячої іграшки-автівки. Вдалою уявляється філологічна та значеннєва гра зі словами «самість – самотність – усамітнення», оскільки денотовані ними поняття відіграють ключову роль для розуміння повісті А.Гавальди «35 кіло надії» у контексті здобуття радості. Перспективним для подальшого дослідження видається у цьому творі мотив альтернативної обдарованості персонажа-підлітка – все його єство протестує проти «головного» засвоєння науки, але при цьому він має золоті руки. Цей мотив сучасної літератури перегукується з іще марксовою ідеєю відчуження модерної людини від плодів її праці, що породжує фрустрацію а, відтак, віддаляє чи заперечує можливість радісного буття у світі.

Більш проблематичною виглядає думка про «особоцентричність» роману Дж.Фоера «Страшенно голосно і неймовірно близько» як його питому характеристику. По-перше, центрування особи/особистості є рисою, притаманною літературі загалом як виду мистецтва і культурній практиці, – принаймні, так було до появи постгуманістичних теорій. По-друге, у цьому конкретному творі, попри – а можливо, завдяки – наявності у ньому великої кількості дійових осіб навряд чи віправдано говорити про ретельне виписування їхніх особистисніх портретів. Хоча кожний персонаж, зустрінутий Оскаром під час його квесту, суттєвий для процесу (транс) формування його ідентичності, стрижнем, на який нанизано наратив, є радше сам квест, що надає творові Фоера рис авантюрного або пікарескного роману. До того ж, якщо в інших аналізованих текстах алгоритм винайдення радості зі страждання простежений авторкою досить переконливо, у

випадку Фоера виникають сумніви, хоча дисерантка повертається до цього складного моменту у наступній частині роботи (с.182).

У третьому розділі центр ваги переноситься на реципієнта, і, відтак, дослідницький інструментарій застосовано для висвітлення у вже знайомих текстах інших ракурсів та деталей, які, на погляд авторки, використані письменниками з метою конструювання своїх ідеальних читачів. Як правило, дисерантці вдається розділити «сфери інтересів» двох розділів попри неминучість деяких повторів Як і в інших розділах, Р.А.Кохан виявляє неабияку обізнаність у сучасній теорії, хоча не завжди ті чи ті загальнотеоретичні положення подані у розрізі саме літератури для дітей. Потребує доведення теза про те, що «рецептивний простір читача «У дзеркалі, у загадці» імпліцитно зосереджений на одержанні (відкриванні, здобування, втримуванні) радості...» (с.134).

Висновки до кожного розділу і до роботі в цілому з достатньою повнотою, сумлінністю та цілком прийнятною у цьому контексті науковою педантичністю підсумовують результати дослідження.

Вочевидь, зважаючи на непрості та масштабні завдання, що їх ставила перед собою авторка, ознайомлення з дисертациєю не могло не спровокувати запитань, сумнівів щодо окремих тверджень або міркувань про можливі напрями подальших досліджень. В основному, вони вже пролунали у ході озвучення цього відгуку. Якщо ж узагальнити решту зауважень, то вони виглядатимуть таким чином:

1) У дисертації спостерігається певний ухил у бік теорії, який знаходить вираз у прагненні авторки підкріпити кожну свою думку посиланням на загальнотеоретичні постулати, що не завжди виглядає органічним та обов'язковим. Складається враження, що аналізовані тексти подеколи не витримують удару націленої на них теоретичної «важкої артилерії».

2) Другим моментом, що, на мою думку, виграв би від коригування, є розгляд творів Гордера, Фоера та Гавальди в ізоляції від відповідних культурно-історичних, національних та літературних контекстів, які уможливили б їхнє

прочитання у рамках певних традицій (наприклад, визнання інтертекстуальних зв'язків між романом Фоера та «Бляшаним барабаном» Г.Грасса пролило б нове світло на образ героя як «шукача радості», тощо).

Проте, ані ці зауваження, ані висловлені раніше питання та побажання жодним чином не впливають на загальну високу оцінку дисертації, яка є оригінальним, самостійним і цілісним дослідженням, що має безперечну теоретичну та практичну цінність. З одного боку, воно розширює уявлення про сучасні параметри категорії дитинства, які відбиває і водночас формує художня література. З другого, червоною ниткою крізь нього проходить думка про непереможність людського начала, здатного долати біль радістю. Нарешті, фаховий поетологічний аналіз, здійснений у роботі, дозволяє поглибити розуміння творчості відповідних письменників, засвідчуячи водночас високий рівень філологічної підготовки авторки.

Апробація основних положень дисертації відбулася під час обговорення на наукових форумах різних рівнів, тоді як її основні здобутки представлені у великій кількості публікацій у фахових вітчизняних та зарубіжних виданнях.

Все вищезазначене дає підстави стверджувати, що дисертація Р.А.Кохан на тему ««Поетологічна парадигма радості у світовій літературі про дітей кінця ХХ – початку ХXI ст. (на матеріалі творів Юстейна Гордера, Джонатана Фоера, Анни Гавальди)» відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567, зі змінами, внесеними згідно з постановою КМ № 656 від 19.08.2015 р., а її авторка заслуговує на присудження її наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.04 – література зарубіжних країн.

Доктор філологічних наук,
професор кафедри теорії та історії
світової літератури імені проф. В.І.Фесенко
Київського національного лінгвістичного університету

Н.О.Висоцька

